

Душан Ристић
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет

ИСТОРИЈСКА СОЦИОЛОГИЈА: ИЗМЕЋУ ДОГАЂАЈНОСТИ И СТРУКТУРАЦИЈЕ

Павле Миленковић: *Историјска социологија - социолошка христоматија*.
Нови Сад: Mediterran Publishing, 2009., стр. 341.

Историјска социологија подразумева посебну врсту анализе историјских извора и историјских чињеница. Простор који се између историје и социологије јавља често представља непремостиви јаз између две науке, два различита метода. Иако можемо рећи да се у корену историјске социологије налази трагање за механизмима друштвене репродукције и друштвених промена, да историјска социологија проучава прошлост како би открила начине на које друштва функционишу и како се мењају, немогуће би било у неколико реченица сумирати мноштво различитих приступа, оријентација и тема које су предмет истраживања ове дисциплине. Питање које истраживачи у историјској социологији и даље постављају јесте: како је могуће историјску анализу прошлости довести у везу са проучавањем садашњости, односно, како нам изучавање настанка и историјског развоја одређених друштвених појава омогућава њихово разумевање данас?

У књизи *Историјска социологија - социолошка христоматија* коју је приредио Павле Миленковић, представљен је пресек продукције из области историјске социологије у три протекле деценије. Иако се студије у овој области одликују предметном хетерогеношћу, аутор је приредио христоматију која

по свом садржају, односно темама које су обрађене у чланцима, представља кохерентну целину. Наизглед дивергентна тематска и проблемска поља која се обрађују, као и различитост приступа коју аутори чланака нуде у својим истраживањима, у основи су повезана покушајем приређивача да групише одређене врсте проблема методолошког карактера у самој дисциплини – оних који се мањевише понављају у литератури и који су још увек отворени. Уместо да критеријум одабира чланака буде представљање или решавање одређеног методолошког или теоријског проблема, приређивач се одлучио да „преслика општу слику разноликости“ која се наметнула консултовањем различитих извора из области историјске социологије.

Историјски и проблемски пресек дисциплине представљен је у првом чланку христоматије, под насловом *О историјској социологији*. У питању је ауторски допринос Павла Миленковића, као концизан преглед и увид у ширину дисциплинарног поља, методолошке проблеме и тематска подручја историјске социологије. На почетку овог рада пажња је посвећена излагању актуелног стања у којем се дисциплина налази, као и враћању ка самим изворима, или почетном „интелектуалном и теоријском капиталу“ историјске социологије

– мислиоцима и „радовима који су отворили питања о судбини европског друштва, о правцима његовог развоја и о начинима промене, питања која су и данас од суштинског значаја у историографским и социолошким истраживањима“ (9-10). Идентитет и границе историјске социологије омеђени су сталним осцилацијама. Уколико се и назре одређена теоријска једнодушност у приступима који дефинишу предмет и дисциплинарно подручје историјске социологије, она се често испостави као полифонија различитих процена истраживача по питању њених постигнућа (остварених циљева) и положаја, односа према класичном наслеђу, величине пожељног „теоријског захвата“, итд. Можемо истаћи да је током развоја саме дисциплине велики значај имала примена упоредно-историјског приступа – како у истраживачком поступку, тако и у кристализацији теоријског становишта (11). Парадоксално, по мишљењу неких аутора – како наводи Миленковић, примена овог приступа као „главног методолошког оруђа“ допринела је извесном „теоријском вакууму“ у социологији. Но, те констатације стављамо у контекст расправа које су у основи методолошког карактера и које се тичу *проблема увида* у „историјске ситуације“ и околности које су у вези са самим предметом проучавања историјске социологије.

Основна дилема која се везује за достигнућа и проблеме примене упоредно-историјског приступа само је илустрација озбиљних методолошких недоумица које воде ка питању основних разлика између историографије и социологије, односно историјске и социолошке науке. Представљањем и проблематизовањем утицајних становишта о односу ових наука, аутор чланка упућује на актуелни теоријски корпус, методолошке проблеме и статус историјске социологије као дисциплине. Расправе о овим проблемима нужно воде и ка питању о будућности историјске социологије. Ово важно питање се по мишљењу Миленковића, као уосталом и питање о поре-

клу историјске социологије, мора разложити на питања о будућности „њених сачинитеља“: социологије и историјске науке. Социологија се данас, у својим „трансдисциплинарним фузијама“ грана на дисциплине које више није могуће пратити, односно на домене који „често од социологије имају само још њено име“ (21). Историјска наука је, сматра аутор, под далеко мањим притиском да „своја постигнућа приложи потреби управљања садашњошћу и будућношћу“ – што не значи да је тога ослобођена. Будућност историјске социологије зависиће од „спремности историчара да модификују методе свог рада“ чиме би било олакшано повезивање резултата историографских истраживања са социолошким. Иако социологију треба ослободити обавезе да увек и по сваку цену проналази „најбоља решења“, одговорност за будућност ове дисциплине носе и припадници „елите“ социолога, утолико што су ка њима упућена већа очекивања друштвене заједнице, а посебно ризици у „случају промашаја“ (23). Миленковић напомиње да је незаобилазни аспект у легитимацији сваке дисциплине процес институционализације, те је у ситуацији „предметне и дисциплинарне дисперзије“ неопходно додатно обезбедити повезивање научника и истраживача из различитих „дисциплинарних седишта“.

Рад Џозефа Бенкса под називом *Од универзалне историје до историјске социологије* представља околности и „атмосферу институционализације“ социологије у Великој Британији, у којој је позната *Лондонска школа за економију* – као језгро и „регрутни центар“ историјских социолога, имала важну улогу и допринела обнављају историјске социологије. По речима овог аутора „прва два професора социологије у Енглеској“ су сматрала да је „основни истраживачки задатак изучавање списка историчара, антрополога и других, како би сачинили упоредне и развојне историје човечанства“ (31). После Другог светског рата, први талас експанзије социо-

логије, променио је овај нагласак, сматра Бенкс. Тада су била актуелна „проучавања малих размера“, уз детаљну употребу примарних извора и пратила су „краткорочне развоје у одабраним областима истраживања“. Две деценије касније, други талас доноси нови нагласак и усмерава проучавања ка „теоријској спекулацији“ (иако је „концепт времена заузимао примарно место, баш као и пре рата“). Историјска социологија је, према мишљењу Бенкса, изгубила на значају до лета другог таласа феминизма, који је дао подстрек за развој у будућности. Од времена у којем је Морис Гинсберг (који је између два рата у Енглеској био једини професор социологије) окарактерисао „социологију као неопходно зависну од проналазака антрополога и историчара“, историјска социологија се по мишљењу Бенкса развила као „основна истраживачка техника коју социолози треба да примењују у покушају да направе разлику између онога што одолева и онога што се мења у друштвеним односима кроз различите временске периоде“ (56).

Текст Жака Ле Гофа под називом *Нова историја* представља путеве развоја француске „нове историје“, односно школе *Анала*. Нова историја је по мишљењу Ле Гофа представљала покушај да се утемељи „тотална историја“, односно да се обнови целокупно поље историје и да се испита и представи тоталитет једног друштва. За рађање Нове историје посебну заслугу имају оснивачи ревије *Анали економске и социјалне историје* Лисјен Февр и Марк Блок, односно чувена школа *Анала*. У истраживањима представника ове познате школе, присутна је оптужба „површне и упрошћујуће историје“ која се „заузима на површини догађаја и све ставља на једну карту“. Смисао критике појма историјске чињенице у радовима *Анала* јесте да се укаже да историјска реалност не постоји „у готовом стању“ које се само од себе представља историчару. Историчар, по речима Марка Блока, као и сваки човек од науке,

мора „да се суочи са огромном и збрканом реалношћу“ и да „учини свој избор“ (69). Пројекат нове историје, како га представља Ле Гоф, био је на различите начин присутан још у радовима Волтера, Шатобријана, Гизоа, Мишлеа, Симијана. Након издавања још неких њених значајних представника у Француској и ван ње, Ле Гоф на крају чланка сажето излаже задатке Нове историје, нека основна питања која је она отворила и три хипотезе као три изгледна правца њеног развоја: или ће се развијати у правцу једне пан-историје, или у правцу фузионисања три друштвене науке – историје, антропологије и социологије, или ће отворити могућност за „укопавање“ историје на једну нову територију, чинећи један нови „епистемолошки рез“. Аутор закључује да оно чему се треба надати је да историјска наука у будућности избегне искушења филозофије и историје, да одустане од завођења великог слова – историје са великим И и да се боље одреди према „проживљеној историји људи“.

Текстови Џефрија М. Пејца – *Околност, поређење и кондиционална историја у макросоцијалном истраживању* и Лерија Џ. Грифина – *Приповест, анализа стуркујуре догађаја и узрочно тумачење у историјској социологији*, проблемског су карактера. У чланку Џефрија М. Пејца, ради се о покушају да се успостављањем разлике између универзалне и историјски условљене теорије разреши неки од проблема који се постављају у актуелним дебатама. Аутор супротставља гледишта представника „поново оживљене упоредне историјске традиције“ (Чарлс Тили, Теда Скочпол, Имануел Волерстин) и одабране радове „упоредно историјских социолога друге генерације“. По мишљењу Пејца, теорије представника друге генерације „обједињују приповест и околносту временитост, поређење управљано теоријом и историјски условљено уопштавање“ (105), што је изостављено у универзализујућим теоријама представника прве генерације. У закључку се ис-

тиче да су представници „друге генерације“ указали на то да не постоје противречности између упоредног историјског рада и социолошке теорије, односно, да је упоредан историјски рад неопходан за развој „условљене теорије“ као супротне универзалној социолошкој теорији (128).

Прилог Лерија Џ. Грифина представља могућност да се наративност и узрочно објашњење обраде помоћу компјутерске анализе. Дobar део расправе посвећен је приповести, односно ограничењима приповесног и социолошког објашњења, а затим и узрочном тумачењу, статусу чињеница и противчињеница. Обликовање приповесних следова и анализа структуре догађаја илустрована је једним посебним примером/догађајем. У питању је лич извесног Дејвида Хариса (Афро-американца из округа Боливар, Мисисипи) из 1930. године који је организовала група белаца. Овај пример приповести је детаљно представљен и на самом уводу у текст. У закључку рада се истиче да је историјска социологија тренутно у стању „методолошког кретања“, да анализа структуре догађаја не мора да значи да методологија и узрочно тумачење треба да буду „једино што је објективно у анализи приповести“ и да је важно истраживати и друге „формалне приповесне стратегије“, односно корисне начине да се употреби „социолошки потенцијал“ приповести који „превазилази сврхе и ограничења анализе структуре догађаја“ (173).

Рад Мичела Дина под називом *Социологија, Фуко и употреба историје* проблемска је расправа о везама Мишела Фукоа и историјске социологије. Пре излагања и проблематизовања неких Фукоових становишта која су од значаја за историјску социологију, Дин полемише о односу историје и социологије, констатујући на једном месту да је „историјски обрт у социологији“ део разрешења онога што је Гулднер утврдио као надоласећу кризу западне социологије (189), и да је историјска социологија на неки начин по-

стала *унушрашњи* пројекат преобликовања саме социологије. Историјско-социолошка истраживања су по мишљењу овог аутора, представљала „низ вишеструких раскида“ и „деобликовања“ дисциплине изнутра који су допринели преображају социологије у „активну али научену праксу“ (189). У закључку рада, Дин наглашава да је избегао дефинисање историјске социологије из жеље да појам остави „што отворенијим и непрописујућим“, али наглашава да историјску социологију види као „било који рефлексивни покушај да се развију и детаљно изложе друштвено-теоријски концепти у оквиру поља позитивне историјске анализе“ (202).

Текст Пола Вена под називом *Како се њише историја* бави се могућностима узрочног објашњења у историјској социологији, односно проблемима објективности историјског мишљења и примене идеалних типова у овим истраживањима, анализом појмова, узрочности и ретродикције. Једини истински проблем јесте проблем појмова у историји и на њему ћемо се дуго задржати, каже на једном месту Вен (221). У историји се наилази на много типова, на много *њихових*, што упућује на значај и примену идеалних типова у историјској анализи. Сем тога, аутор наглашава значај упоредне историје, не као метода већ као истраживачког поступка. Аутор у духу веберијанске традиције наглашава да је циљ историје да „омогући разумевање“ (239), да заокружи идеје о могућим догађањима у некој (датој) епохи, да упути на „историјски смисао“... Два врло важна ограничења историјске објективности, по мишљењу овог аутора, јесу „рупе у документацији“ и разноврсност искустава. У закључном делу расправе, аутор истиче став да историја није наука зато што се налази на страни појма *доха* и да остаје на тој страни због „својеврсних закона сувислости“... Историја се, без обзира на напредак природних и друштвених наука, сматра Вен, неће променити и неће користити открића тих наука сем у „веома прецизном

случају: када та открића омогућују да се објасни распон између намера и резултата“ (273).

Последњи текст у хрестоматији, рад Најала Фергусона под називом *Виртуелна историја: ка „хаотичној“ историји прошлости*, на посебан начин отвара помало занемарену перспективу у друштвено-историјским проучавањима, односно противичњеничну (ре)конструкцију прошлости. Аутор почиње текст питањима: Шта би било да није било енглеског Грађанског рата? Шта би било да није било америчког Рата за независност? Итд. Примедба на таква хипотетичка питања је једноставна: зашто се уопште трудити да их постављамо? Чињеницу да ми свакодневно постављамо „противичњенична“ питања и нетрпеливост према противичњеничним аргументима, аутор овог прилога преноси на подручја истраживања историје, уз тврдњу да су она изненађујуће распрострањена међу професионалним историчарима. Ова духовита и инспиративна расправа не остаје само у оквирима колосека историјске социологије и истраживања историје већ се шири на друга подручја и дисциплине (примери из економије, математике, филозофије, права, итд.). Једно од основних и важних питања отворених у овом чланку свакако је питање узрочности у науци. Схватања о узрочности су се током претходних деценија толико променила, да по мишљењу аутора делује „реално претпоставити да би их и историчари, пре или касније, присвојили“ (317). Највише што историчари могу да ураде у том смислу, закључује аутор, јесте да дају „привремене тврдње о узрочности, упућујући на веродостојне противичњенице, створене на основу процена о вероватноћи“. Многи Фергусонови ставови који су

изнесени у овом раду иако би могли да се сматрају „манифестом нове хаосторије“, односно хаотичног приступа историји, по његовом мишљењу одсликавају и „чине експлицитним оно што су многи историчари радили годинама у самоћи властите маште“ (317).

Можда су одређени предмети истраживања и новонастале, интензивне друштвене промене историјску социологију одвеле у „пост-дисциплинарни контекст“ како сматрају неки историјски социолози (попут Жерара Делантија и Енцин Ф. Исин), али се чини да то није искључиво обележје историјске социологије као социолошке дисциплине, већ и социологије као науке. С обзиром на већ наглашену разноликост приступа у текстовима који су преведени и представљени у овој хрестоматији, могуће је намеру приређивача и аутора окарактерисати као покушај да се домаћој социолошкој јавности на једном месту представе репрезентативни радови који отварају важна питања и проблеме савремених истраживања у историјској социологији. У том смислу, ова књига представља врло важан допринос.

Без потребе да посебно истакне и фаворизује неку од могућих формулација дисциплинарног оквира историјске социологије, чини се да овакав избор радова одражава потребу аутора за изналагањем *заједничкој језика*, односно поља истраживања – које не занемарује методолошке проблеме са којима се историјска социологија суочава – већ које отвара могућност за обликовање предмета истраживања захваљујући *комплементарно* различитих приступ – како у оквирима историјске социологије, тако и у случају односа историје и социологије.